

Herberg, slagerij, elektra, pizzeria...

bedrijvigheid op Hoofdstraat 186 in het dorp Santpoort

De Groene Valk, aquarel, 1775, door Hendrik Tavenier

Beeldbank NHA 53004855-K

Inleiding

Op de plek van het huidige adres Hoofdstraat 186 in Santpoort-Dorp was in de zeventiende eeuw de herberg de Groene Valk gevestigd. Aan het eind van de Franse tijd kreeg het pand een nieuwe functie: slagerij. Na de eerste vleeshouwersfamilie zwaaiden drie generaties Köhler met de hakbijl, tot 1905. Onder de nieuwe slager-eigenaar brandde de oude herberg-slagerij in 1910 af. Een nieuw pand verrees, waarin nog twee middenstanders tot 1930 het slagervak uitoefenden. Daarna volgden een groentezaak, twee elektrotechnische speciaalzaken en ten slotte een grillroom/pizzeria. Dit artikel schetst wonen en werken op deze historische locatie, die gelegen was aan wat achtereenvolgens de Heereweg, Rijksstraatweg en Hoofdstraat heette.

Herberg De Groene Valk

Herbergen waren vanouds gevestigd aan doorgaande wegen die stedelijke knooppunten verbonden. Zo ook de Heereweg tussen Alkmaar en Beverwijk en Haarlem, die in Velsen langs de Zandpoort liep. Er waren in de negentiende eeuw aan de Heereweg of Rijksstraatweg ten minste vijf “herbergen, logementen en andere pleisterplaatsen” te vinden. Sommige hadden een geschiedenis die tot in de zeventiende eeuw terugging. Dan ging het om de klassieke herberg, waarin pleisterplaats, paardenstalling (“uitspanning”), logiesgelegenheid en verkooplokaal verenigd waren.

Onze gegevens over herberg De Groene Valk ontleen we voornamelijk aan krantenonderzoek. Vermeldingen van herbergen vinden we in de regionale en landelijke pers vooral bij aankondigingen van openbare verkopen

van onroerend goed, verhuur van landbouwgrond en verkoop van landbouwproducten, zoals hooi. Daarnaast zijn er annonces van de verkoop van het etablissement zelf. Dan krijgen we ook een indruk van de omvang en faciliteiten van het gebouwencomplex. De namen van de oude en/of nieuwe herbergier, kastelein of “hospes” geven ook een aanwijzing voor de naam van de eigenaar-bezitter van de herberg. Eigendom en exploitatie vielen veelal samen.

N.B. Hierna zal ik mij meestal onthouden van bronvermeldingen, exacte data enz. Wel zal ik voor de couleur locale en de historische sfeertekening in (bekorte) citaten veelal de oorspronkelijke spelling aanhouden, ook van de in akten vaak zeer verschillend geschreven eigennamen.

Een vroege vermelding van de Valk treffen we aan in 1693. “Op Saturday, den 7 February ten 3 uuren precies, sal men ten Huysen van *Symon de Brack*, Hospes in de Valk in de Santpoort, by openbare Opveylinge verkopen een seer vermaeckelijcke Hofstede, gelegen in de Banne van Velsen, genaemt Velsers-oog; voorsien met fijn Huy-singe, Boomgaerden, Visschery, Duyve-vlucht en Lant.”

Vaak wisselt de herberg van eigenaar. In 1727 wordt Cornelis van Paddenburg als zodanig genoemd, terwijl in 1737 en 1748 Jacobus van Veen als *hospes* optreedt. In 1752 staat de Valk weer te koop: “Uyt de hand te koop een extra welgelegen herberg, genaamd de GROENE VALK, met zyne ruyme huizingen, stallingen voor koeyen en paerden, hooyhuys, schuur en werf, staande en gelegen in de Santpoort, waar in de Tappers Neering zedert veele Jaaren is en noch met succes wordt gedaan: Te bevraagen aan de Wed. Jacobus van Veen, woond in gemelde herberg; of aan Abraham van Kalker, Schout te Velzen.” (De schout of burgemeester trad in plattelandsgebieden als notaris op.)

De nieuwe eigenaar verkoopt zijn bezit na amper vier jaar via een advertentie in nog bloem- en woordenrijker taal: “Uyt de hand te koop: Een HERBERG, genaamd De GROENE VALK, zynde uyt het zelve een ruym Landgeziget en over het Y en na de Dorpen daaraan gelegen; het Huys is voorzien met ruim Voorhuys, verscheyde zo Boven- als Beneden-Kamers, een grote en een kleyne Kook-Keuken, een Snuyvertje [kookhuisje], ruyme wyn en Bier-Kelders, Kleer-Zolders en alle verdere Commoditeyten, ach-

ter aan hetzelfde Huys een nieuwe Steene Paerden- en Koeyen-Stallinge, waarin 22 Koeyen en 14 Paerden ruym kunnen staan, daarboven een ruyme Hooy- en Stroo-Zolder, mitsgaders op de zyde van 't Huys een extra groote Schuur, om Rytuygen en Vee in te bergen, daarboven een Hooy- en Stroo-zolder, aan de andere zyde van 't Huys een ruyme nieuwe Kolf-Baan, en verder een ruym Erf en Werf, daarop een Kegel-Baan etc. Die daar gading in heeft, kan zich adresseeren aan den Eygenaer *Hendrick Franken*, woonende in 't zelve Huys, of aan Abraham van Kalker, Schout te Velsen.” (Deze van Kalker was jurylid bij de eerste harddraverij van Santpoort.) Kortom, het kan niet op: in een paar jaar is flink geïnvesteerd.

Deze beschrijving toont dat de herberg diverse functies had: pleisterplaats en stalling voor paarden en ander vee; eetgelegenheden; café; en oord van vermaak. (Het kolfspel bereikte in die tijd een grote populariteit. Anno 1744 beschikte ook herberg De Wildeman bijvoorbeeld over een kolfbaan.)

Zonder vermelding van eigenaar volgt al in 1761 de volgende verkoop: “Uit de hand te koop een magnifique en capabele neeringryke Herberg, genaamt DE GROENE VALK, met zyn comodieuse nieuwgeboude Paarde- en Koestallen, voor meer dan 50 Paarden en 22 Koebeesten, nevens een royale Kolfbaan, Moestuin, Erve en Werf.” Wat er ook verandert, de Franse taal rukt op.

In 1778 wordt *Johannes Wymans* als kastelein genoemd. Hij fungeert als herbergier ook als vertrouwenspersoon, blijkens een tragisch bericht in 1780: “Op Vrydag, den 28 April, 1780, is onder het Velsers Quartier, dicht by de Zandpoort, uit haar Huis gegaan zekere VROUW, zynde nog in een zwakken toestand, en naardien haar Man, naar alle aangewende moeite, niet heeft kunnen ontdekken, waar zy zich ophoud; zo werd dezelve op het vriendelijkst verzogt wederom naar Huis, en bij haar Man te komen zullende in alle liefde worden ontvangen. Iemand naricht van haar verblyf kunnende geeven word verzogt, zulks te doen aan Monsr *Jan Wyman*, Kastelein in de Groene Valk, in de Zandpoort, zullende daarvoor eerlyk worden beloond.” Een echtelijke tragedie?

In 1786 is er weer eens een wisseling van de wacht: “Uit de hand te koop een florisant en opnieuw doortimmerd LOGEMENT, genaamd De GROENE VALK, gelegen in de

Sandpoort, by de Westlaan, voorzien van een extra groot Paardenstal voor 26 Paarden, een Koestal en Knechtskamer, met nog een meest nieuw Wagenhuis, kunnende ook daarin 20 Paarden gestalt worden; voorts een extra groot Erf, met een Slingerboschje, Moestuin, Aspergiebedden.”

Over de nieuwe herbergier lezen we: “WORDT GEADVERTEERD dat ’t LOGEMENT de GROENE VALK in de Santpoort, boven Haarlem, van Castelein verandert is, en thans bewoond wordt door *LODEWYK HIPPE*, die zyn dienst presenteert aan alle Heeren en Dames, zo tot Maaltyden als Logement, verzekerende een ieder van een prompte en civiele bediening.”

Moeilijke tijden

Er breken nu wisselvallige tijden aan onder de Bataafse Republiek en in de Franse tijd. De handel stagneert. Er zijn meldingen van insolventie van (voormalige) bewoners, pensiongasten of herbergiers-exploitanten. Een potentiële koper verwacht men in deze moeilijke tijden niet. In 1799 wordt te huur aangeboden: “Een zeer gerenommeerde en ter neering staande herberg genaamd De Groene Valk met deszelfs capitale huizing, voorzien van verscheiden boven- en benedenkamers, stalling voor verscheidene paarden en koeyen, te bevragen bij Hendrik Kromhout te Velzen, en bij Gerrit van den Aartweg in de Zandpoort.”

In 1800 wordt de Groene Valck door Kromhout en Van den Aartweg verkocht aan de Amsterdammer Dirk Wessels, kennelijk als beleggingsobject, met als beschrijving: “herberg met stallingen, schuuren, doorrij, erve en werve”, met “eigen vrije uit- en inweg van en naar de Brederooselaan of -weg”.

In 1806 is er weer eens een faillissement; er komt een oproep met betrekking tot belanghebbenden bij de insolvente boedel van Jacob Witteman en Neeltje Bouwens gewoond hebbende in de herberg Groene Valk. Vervolgens staat de herberg te koop: “Men zal ten Huize van Antonij Vreem, Castelein in ’t logement te Velzen, publicq verkoopen: Een wel ter Neering staande LOGEMENT of HERBERG, genaamt DE GROENE VALK, benevens derzelve Stalling voor Koeijen en Paarden; alles zoo als

hetzelve drie dagen voor de Verkoop is te zien, mits zig adresseerende bij Gt [Gerrit] van den Aartweg. Inmiddels is hetzelve Perceel uit de hand te Koop, te bevragen bij Hend. Kromhout Mr Timmerman te Velsen. Zullen de Veilconditie, benevens de Bewijzen van Eigendom te zien zijn ten Kantore van Mr C[ornelis] C[onstantijn] van Valkenburg, Schout en Secretaris te Velsen.”

Zodoende verkoopt Dirk Wessels in 1806 de herberg aan Abraham Sniijders, sinds 1797 al eigenaar van de belangrijkste herberg van Santpoort, De Weijman. Sniijders overlijdt al een half jaar later. Zijn weduwe Euphrosina Anspach maakt in de dan gangbare larmoyante stijl zijn overlijden publiekelijk bekend: “Heden trof mij en mijne vier onnoozele [= onschuldige] Kinderen de gevoelige slag, mijn waarden Man, ABRAHAM SNIJDERS, oud 43 Jaren, onder welke ik circa 9 Jaren in de Echt vereenigd was, is mij, na eene hevige Ziekte van 8 Dagen, door den dood ontrukkt; geve van dit voor mij zoo smertelijk verlies kennis aan Vrienden en Bekenden, verzoeke van Condoleantie-Brieven versoond te blijven. Zandpoort onder Velsen, den 24 Maart, 1807. E. Anspach Wed. Am. Sniijders.”

Euphrosina laat de volgende dag de eigendomsrechten van haar erfgenamen bij de Velsense secretaris vastleggen. Twee jaar later laat zij, in verband met haar huwelijk buiten gemeenschap van goederen met de nieuwe waard van de Weijman, het exclusief recht van haarzelf en haar kinderen op de twee herbergen nogmaals registreren. Nu wordt echter wat betreft de Groene Valk gesproken van een “geweesen herberg of logement”. In deze jaren krijgt de Groene Valk een andere bestemming. Dat laatste bleek ook al uit een familieadvertentie: “ONDERTROUWD Jacob van Braband en E. Anspach Wed. Am. Sniijders Sandpoort den 14 van Grasmaand [april].” Daaronder in cursief: “*Wij recommenderen ons in ieders gunst en beloven een prompte en civiele bediening, in ’t Logement de Weyman*”. Er wordt dus niet gesproken over de Groene Valk.

Spiegel van Santpoorts welvaren

De frequente aankondigingen van publieke verkopen in de herberg weerspiegelden ook het sociaaleconomisch karakter van het dorp Santpoort en de heerlijkheid Velsen: een puur agrarisch gebied, met een randje van

rijke bewoners van landgoederen. Enkele voorbeelden: in 1748 wordt een luxe categorie koopwaar geadverteerd: “Op morgen den 14 September zal men ten huize van Jacobus van Veen, hospes in de Groene Valk, in de Sandpoort buyten Haarlem, verkoopen, eenige schoone lange *Windhonden, Brakken en Spions*. [Het gaat hier om drie soorten jachthonden.] Dezelve zyn op de Verkoopdag te zien.”

In 1804 vinden we een voorbeeld van een van de talrijke verkopen (op afstand) van agrarische producten: “Men zal ... in de Herberg de *Groene Valk*, in de Sandpoort, publiek verkoopen: eene groote Party GRASGE-WAS en ETGROENEN [etgroen = “nagroen”, tweede oogst of snede grasgewas], van diverse landeryen, gelegen in de Polder de Velsbroek, in de Meerweiden en Buyten-dyken, alsmede in de Veenen en onder Noord-Akendam; kan zeer gemaklyk te Water worden vervoerd.”

Herbergiersechtpaar van verre

Uit de Amsterdamse ondertrouwregisters blijkt dat op 6 juli 1798 het huwelijk werd ingeschreven van de gereformeerde *Abraham Snijders* afkomstig van Bern in Zwitserland en wonend [in de Weyman] aan de Zandpoort boven Haarlem onder Velsen met Euphrosina Anspach van Amsterdam, oud 30 jaren en wonend op de Heerengragt. Euphrosina's vader was juwelier en Duits immigrant.

Herberg wordt slachterij

Een akte uit 1818 na overlijden van het slagersechtpaar Cast-van Aken verklaart de overgang van herberg naar slagerij. De akte vermeldt een afschrift van een transportbrief “zijnde het bewijs van eigendom van een huis met deszelfs stalling schuur en doorrij mitsgaders tuijn erve en werve zijnde voorheen geweest een logement of herberg genaamt de Groene Valck alwaar zedert eenige tijd de vleeschhouwerij is geexecuteert staande en gelegen in de Zandpoort onder Velsen belend ten oosten de Hereweg (...), op den 26ste April 1812 voor de notaris Gerlings en getuigen en residerende te Haarlem en 4 Mei daaraan volgende behoorlijk geregistreerd en overgedragen door Euphrosina Anspach eerder weduwe van Abraham Snijders en thans huisvrouw en buiten gemeenschap van

goederen getrouwd met Jacobus van Braband”. De koopsom bedroeg 1.400 gulden.

Wat de herberg tussen maart 1807 (overlijden laatste herbergier Abraham Snijders) en april 1812 (verkoop aan Gotlieb Cast) voor functies heeft gehad, is onbekend. Wellicht tijdelijke verhuur als logement en koeien- en paardenstal. Of misschien was Cast al betrekkelijk kort na zijn huwelijk in 1807 hier vanuit Amsterdam neergestreken? Zijn oudste dochter Susanna werd immers in 1809 of 1810 in Velsen geboren. *Georg Gottlieb Cast* was dus de eerste permanente slager in het pand. Net als Euphrosina's vader belandde hij op de draaischijf Amsterdam vanuit Duitstalig gebied. In de akte van ondertrouw in 1801 van de 34-jarige Lutherse Cast met zijn eerste echtgenote Anna Margaretha Machielse staat als plaats van herkomst van de bruidegom “Bylsteyn bey Heilbron” [stad aan de Neckar in Baden-Württemberg]. Dit huwelijk was “gedissolveerd”, toen in juni 1807 in Amsterdam zijn ondertrouw met de Velsense *Margaretha Magdalena van A(a)ken* werd geregistreerd. George Gottlieb woonde toen “in de Dirk van Hasseltsteeg bij de Slager”. De toevoeging “bij de slager” betekende meestal als slagern knecht in dienst van de slager en inwonend. De Velsense schout-secretaris C.C. van Valkenburg had in 1807 het huwelijk van zijn gemeentelid M.M. van Aken geaccordeerd. Het ligt voor de hand dat het echtpaar enige tijd na het overlijden van Abraham Snijders, waarschijnlijk in 1809, toen hun eerste kind in Velsen werd geboren, naar de Zandpoort vertrok om er huurder te worden van de voormalige Groene Valk en er een “slagtersaffaire” op te richten. (Het was heel gebruikelijk dat middenstanders hun winkel eerst huurden voordat zij het pand kochten.)

Margaretha Magdalena van A(a)ken was dochter van de Velsense timmerman Barent van A(a)ken en van Susanna Arnoux. Het echtpaar Cast-van Aken kreeg in Velsen in 1809-1816 vijf kinderen, van wie er drie als zuigeling overleden (in 1814 - 1817). De eerste twee kinderen, naar grootouders aan moederszijde vernoemd, Barend en Suzanna, waren wel levensvatbaar. Maar zij werden al jong wees. In 1818 lezen we als eerste overlijdensadvertentie: “Mijn geliefden Man GEORGE GOTLIEB CAST is hedenmiddag, in den ouderdom van circa 54 Jaren [in de overlijdensakte ondertekend door zwager Pieter Jozef van Aken en buurman van den Berg wordt gespeld Godliep en wordt diens leeftijd aangeduid als “ruim 53”],

aan de gevolgen van een Borstkwaal, overleden. Met mijne twee nog jonge overgeblevene Kinderen betreur ik met gevoel dit voor mij zoo smertelijk afsterven. Verzoeken van Brieven van Rouwbeklag te worden verschoond. MARGARETHA MAGDALENA VAN AKEN. Wd. C.G. Cast Zandpoort, den 6. Januarij 1818. *P.S. De Vleeschhouwerij, zal door mij worden gecontinueerd; bevelende mij bij voortdoring in de toegenegenheid van des Overledenes geëerde Begunstigers en Vrienden*”.

Van dat continueren komt niet veel terecht. Twee maanden later overlijdt Margaretha en luidt het: “Alle degenen die iets te pretenderen hebben van, ofte wel verschuldigd zijn aan, den boedel van wijle de Weduwe George

poort. Zijn alle de voorgeschrevene goederen te voorschijn gebracht door Suzanna Arnoux Wed. Barend van Aken moeder van de overledene Margaretha Magdalena van Aken. Die goederen werden aangetroffen in een opkamer boven de kelder voor aan de straat (daarin onder meer een noteboom kabinet begroot op 10 gulden); op de schoorsteen [= schouw] en op een tafel; in de benedenkamer wordt in de kast en in de bedstee gekeken; verder doorzoekt men het voorhuis; de agterkeuken; de kelder; op de vliering of zolder; en in de stal of schuur staan een langstaart vos (paard) begroot op 60 gulden en een kar waard 14 gulden; plus groen [= jong, vers] hout ad 20 gulden. Men krijgt zo een indruk van huis en waardevolle spullen. De totale inventaris beliep 565,55 gulden.

16
Monden, met de
* * C. STUMPHIUS, Makelaar, zal op Zaterdag den 30 November 1822, 's avonds ten 5 uren, bij *Jacob van Brabant*, in 't Logement de *Weiman*, in de Zandpoort, door den Notaris C. SCHREUDER, in tegenwoordigheid van den Heer Vrederegter van het Kanton Bloemendaal, verkoopen; N°. 1. Een weldoortimmerd HUIS, ERF en groote TUIN, N°. 105, geschikt tot onderscheide Affaires, en door deszelfs aangenamen overzigten bijzonder gelegen tot Buitenverblijf. — N°. 2. Een groot en ruim GEBOUW, tot berging voor Rijtuig en Stalling voor Paarden, met deszelfs ERF en TUIN, staande annex den anderen, aan de Straatweg in de Zandpoort; deze Percelen zullen eerst afzonderlijk en daarna gecombineerd worden geprefenteerd, en zijn dagelijks te zien. — De Bewijzen van Eigendom en Veilconditie zijn vier dagen voor en op den Verkoopdag ten Kantore van voornoemde Notaris te Velsen te zien; nader informatie bij de Makelaar te Beverwijk.

Advertentie voor veiling Huis no 105 aan De Zandpoort, Opregte Haarlemsche Courant, 19 november 1822

Gotlieb Cast, in leven vleeschhoudster aan de Zandpoort en op den 6 Maart laatstleden overleden, gelieven voor of uiterlijk op den 15 April aanstaande daarvan opgave te doen aan GERRIT van AKEN, aan de Zandpoort voornoemd.”

Gerrit, broer van de overledene, treedt op als voogd van Barend en Suzanna. Hij is timmerman te Castricum; bij de verkoop van het pand, vier jaar later, in 1822, aan de heer Köhler, is hij timmermansknegt te Sandpoort. Zijn collega-voogd is Johan Frederik Lette(n)meijer. Deze uit Beieren afkomstige vleeschhouder trouwde in 1811, toen hij nog in de Rosedwarsstraat in de Jordaan woonde, in tweede echt met de 30-jarige in Velsen geboren Anna Maria van Aken (tante van de twee wezen), die bij haar huwelijk “dienstbaar” was [= dienstbode] en op de Prinsegracht woonde. Haar twintig jaar oudere man was in 1818 slager in de Vijzelstraat.

Op verzoek van beide voogden over de minderjarige erfgenamen wordt 30 maart 1818 door notaris (i.c. burgemeester) M.H. Ogelwight in het sterfhuis de roerende en onroerende boedel beschreven: zijnde dit alles gevonden en berustende in het Huis no 105 gelegen aan de Zand-

Na vier jaar, in 1822 dus, willen de voogden zich ontdoen van het beheer van het onroerend goed, al zou het alleen maar zijn om de kosten van opvoeding van de nog jonge Barend en Suzanna te kunnen dragen. Het pand wordt publiekelijk ter veiling aangeboden: “C. [Christiaan] Stumphius, Makelaar, zal op Zaterdag den 30 November, in 't Logement de Weiman, in de Zandpoort, door de Notaris C. [Coenraad] Schreuder, in tegenwoordigheid van den Heer Vrederegter van het Kanton Bloemendaal, verkopen No 1 Een weldoortimmerd HUIS, ERF, en groote TUIN, No 105, geschikt tot onderscheide Affaires, en door deszelfs aangename overzigten bijzonder gelegen tot buitenverblijf. No 2 Een groot en ruim GEBOUW, tot berging van rijtuig en stalling, voor paarden. Met deszelfs ERF en TUIN, staande annex den anderen, aan de straatweg in de Zandpoort.”

De combinatie wordt in aanwezigheid van toezienend voogd Pieter Joseph van Aken verkocht en toegewezen aan “Jan Christiaan Köhler vleeschhouder te Velsen” voor de somma van 2.500 gulden.

De Köhlers van Duitsland naar Amsterdam naar Velsen & Santpoort

Op een onbekend tijdstip arriveerden twee broers Köhler uit zuidoost-Duitsland in Nederland, om precies te zijn in Amsterdam. Waren ze meegekomen met het Pruisisch bezettingsleger na het incident bij Goejanvellesluis (1787)? Of waren het gewone gelukzoekers, die niet allemaal als *Hollandgänger* uit de Westfaalse grensstreken kwamen, maar ook uit veel verder gelegen Duitse vorstendommen. Hoe het ook zij, de broers Köhler kwamen beiden in het slagersvak terecht. Johan Christiaan Köhler had na zijn immigratie vanuit Bilsingsleben (in toenmalig Keurvorstendom Saksen, nu Bilsingsleben in Thüringen, noordelijk van Erfurt) tientallen jaren in Amsterdam doorgebracht en daar het slagersvak uitgeoefend. Volgens de koopakte van 1822 woonde hij al in Velsen voordat de koop gesloten werd. Gezien de concentratie van Duitse migranten en dito slagers in Amsterdam zou hij met voorkennis via Johan Frederik Lettemeijer op zeker tijdstip na het overlijden van het echtpaar Cast-van Aken naar de Zandpoort gekomen kunnen zijn om daar als huurder in Huis nummer 105 het slagersambacht uit te oefenen. Wat op zijn eerdere komst wijst, is het feit dat hij nog geen twee maanden vóór de aankoop grootvader werd dank zij zijn oudste zoon *Hendrig of Hendrik Christiaan*, die op 9 oktober 1822 in Velsen een gelijknamige zoon krijgt. In de geboortakte wordt alleen de achternaam van de boreling genoemd. Moeder was *Anna Bakker*. Aangever was niet de vader maar de Velsense vroedmeester Joost van der Wisel Tobiaszoon. Het kind werd gewettigd toen Hendrig in 1824 in Velsen trouwde met *Johanna Petronella Bakker* (dezelfde Anna). In de huwelijksakte staat in de marge geschreven: “En hebben de gehuwden terstond daarop [na hun jawoord] verklaard dat van hun een kind is geboren van het mannelijk geslacht zijnde op het register van den Burgelijken Stand dezer Gemeente van het jaar 1822 onder den naam Hendrik Christiaan Köhler ingeschreven welk kind zij voor hunnen zoon erkennen.”

Eerste generatie Köhlers in Amsterdam en Santpoort: Johan Christiaan

De 39-jarige [Johan] Christiaan Köhler, Luthers, uit de Lindenstraat in de Jordaan, huwde in april 1796 de 23-jarige

gereformeerde Geertruij Hendriks. Johan Christiaan zette met zijn Geertruij een slagerswinkel op touw. Zo vinden we via de inventaris van de Desolate Boedelkamer (Stadsarchief Amsterdam) een korte beschrijving van het faillissement van de ossenslagerswinkel van Christiaan Köhler en Geertruij Hendriks in 1801. Faillissementen van kleine middenstanders kwamen heel frequent voor; meestal zette men de zaak of zaken kort na het “pleite” weer vrolijk verder.

Johan Christiaan en Geertruij kregen al snel drie kinderen, waarvan de middelste, Hendrig Christian, geboren in 1798, de tweede generatie van het slagersgeslacht Köhler in Santpoort aan de Hoofdstraat zou worden. Alle drie werden in de Noorderkerk gedoopt. Ze zouden hun moeder al jong verliezen. In 1809 werd de begrafenis geregistreerd van Geertruij Hendriks, huisvrouw van Johan Christiaan Köhler. De weduwnaar bleef achter met de zorg voor zijn minderjarige kinderen, tot de verhuizing van het gezin naar de Zandpoort.

In Johan Christiaan ontmoeten we de eerste van vier generaties slagers in Santpoort en Velsen, waarvan de eerste drie op de locatie van de oude herberg.

Johan Christiaan moet 62 geweest zijn toen hij in 1822 de slagerij in de oude herberg (huis no 105) in Santpoort aankocht. Gewoonlijk is dat een leeftijd waarop slagers de schaapjes op het droge hebben en van hun welverdiende rust gaan genieten. Zoon Hendrik Christiaan werd bedrijfsleider in de slagerij. Stamvader Johan Christiaan sterft in 1840 op 80-jarige leeftijd.

Tweede generatie in de Zandpoort: Hendrik Christiaan Köhler

De echtgenote van Hendrik Christiaan, Anna Bakker, overleed al in 1826. Het echtpaar had, naast de gewettigde *Hendrik Christiaan Junior* (1822-1905, sinds 1854 slager in Bloemendaal), nog een zoon *Christiaan* (1825-1909) gekregen, die in Santpoort bleef wonen.

Hendrik Christiaan Senior trouwde na het overlijden van zijn eerste vrouw in 1826 al het volgend jaar te Amsterdam, waar zij : “dienstbaar” was, met de uit de Bommerwaard (Nieuwaal bij Zaltbommel) afkomstige dienst-

bode *R(h)ijntje Hanegraaf*, die hem vier kinderen schonk. Een van hen was Geertruida (“Oude Trui” of “Rode Trui”) (1830-1913), gehuwd met Harmanus van Donselaar, die als weduwe nog achter de tapkast zou staan van het Santpoorts Café Ruimzicht-annex-bottelarij Van Donselaar (nu Café Bartje). Rijntje Hanegraaf stierf op 38-jarige leeftijd in 1837.

Met vijf minderjarige kinderen uit twee vorige echtverbintenissen en een drukkeklante zaak lag het voor de hand dat “Hein” Köhler opnieuw een partner zocht. Nog in hetzelfde jaar dat zijn tweede vrouw stierf, hertrouwde Hendrik Christiaan te Velsen met de 21-jarige herbergiersdochter *Adriana Kusters* (“dienstbaar”), in 1806 geboren in Heerewaarden, Gelderland. (Het gebied rond de grote rivieren, met een arme en kinderrijke bevolking, leverde veel dienstpersoneel.) Adriana verklaarde bij het sluiten van haar huwelijk “niet te kunnen schrijven noch teekenen”. Zij had andere talenten. Zo baarde zij niet minder dan acht kinderen, waarvan het tweede kind, Johannes (1841-1905) de derde generatie van het slagersgeslacht Köhler aan de Hoofdstraat zou worden. In november 1862 plaatsten “Hunne dankbare kinderen” een annonce ter gelegenheid van de 25-jarige echtvereniging van H.C. Köhler & A. Kusters. Maar die duurde niet lang meer. Zo kon men lezen: “Heden overleed, tot diepe droefenis van mij, mijne kinderen en behuwd-kinderen, mijn geliefde echtgenoot HENDRIK CHRISTIAAN KÖHLER in den ouderdom van 65 jaren, mij zeven nog onverzorgde kinderen achterlatende. A. Kusters, wed. H.C. Köhler. Sandpoort den 25st April 1863. De slagters-affaire zal op denzelven voet worden voortgezet.”

Vastberadenheid en zakelijke aanpak proeven we ook uit de advertentie waarmee Adriana enkele maanden later de voortzetting beklemtoont: “De ondergetekende heeft de eer hare geëerde begunstigers te verwittigen, dat zij de SLAGTERS-AFFAIRE van haren overleden echtgenoot, op denzelven voet voor haar en ten behoeve harer zes minderjarige kinderen zal voortzetten, vertrouwend steeds dezelfde gunst en ondersteuning te mogen ondervinden als haar echtgenoot gedurende meer dan 25 jaren genoten heeft, terwijl zij niets onbeproefd zal laten om steeds ditzelfde vertrouwen waardig te blijven.”

Slagerij Hannes Köhler (links op de voorgrond) in de voormalige herberg De Groene Valk aan de Rijksstraatweg, nu Hoofdstraat, te Santpoort, foto van pentekening, 1885-1895, door H. van Wort

NHA, afdruk dia 15 van de collectie van Vrienden van Oud-Santpoort, KNA001000716

Boedelscheiding en veiling

Behalve uit eerder behandelde notariële akten hebben we geen gegevens over de bedrijfsvoering van de tweede generatie in de Zandpoort. Wel kunnen we een indruk krijgen van het bezit op basis van de inventaris die notaris Christian Jacob Merens in 1863 ten sterfhuize van de vleeshouwer H.C. Köhler opmaakte.

Getaxeerd werd de inhoud van kleerzolder, bovenvoorkamer, andere bovenkamer, opkamer, vaste kast, keuken, andere keuken, nog een vaste kast, het voorhuis of de winkel (o.a. vier hakblokken enz. ter waarde van 50 gulden; het voorhanden zijnde vleesch 36 gulden; de zolder boven de stal; in de stal o.a. een jachtwagentje, 150 gulden); op de stal en op het land o.a. een zwartbonte vette koe voor 145 gulden en drie melkkoeien samen 330 gulden; in de benedenvoorkamer o.a. een staand horloge en speelwerk ad 60 gulden; een boven- en glazenkast; in het kabinet; een andere stal met o.a. een vette koe getaxeerd op 168 gulden. De totale waarde van roerende goederen en vee wordt geschat op 2.407,70 gulden; er waren ook nog contante penningen: 548,85 gulden. Bovendien: “De jufvrouw rendante [= degene die verplicht is tot rekening en verantwoording, i.c. de weduwe Köhler-Kusters] geeft

op dat de boedel van diverse personen wegens leveranciers te goed heeft een bedrag van 949,11 gulden tot de incassering waarvan zo spoedig mogelijk zal worden overgegaan". Het lijkt erop dat de slagerij een aantal rijke klanten maar trage betalende had.

rijk Pruisen. Zij woonde toen al in Velsen en stond als "dienstbaar" aangeduid, wellicht bij slager Köhler. Was zij een nicht van H.C.? De veiling in 1863 had een hoog ons-kent-ons-karakter gezien het feit dat Gottman(n) de voogd was over Adriana's minderjarige kinderen.

Slagerij Hannes Köhler in de voormalige herberg De Groene Valk aan de Rijksweg/Dorpsstraat te Santpoort, rechts de oude Nederlands-Hervormde Pastorie, foto, circa 1895

Beeldbank van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, objectnummer 164.047

Het onroerend goed wordt in augustus in logement de Wijman ter publieke veiling gebracht. De veiling vond plaats om de financiële continuïteit van het slagersbedrijf te waarborgen ten behoeve van de weduwe en de zes minderjarige kinderen en om de zes volwassen kinderen van de erflater van hun kindsdeel te voorzien. De zeven te veilen onroerende goederen betreffen o.a. Perceel 1: Een hecht en sterk huis waarin de slagersaffaire wordt uitgeoefend met stalling, kalverhokken, hooiberg, slachthuis, smelterij en andere getimmerten plus erf en tuin; aan de westzijde van de straatweg. Perceel 2: Een huis en erf enzovoorts staande huwelijk aangekocht en aangebouwd.

Percelen 1 en 2: de tot slagerij vertimmerde oude herberg met aanbouw worden gekocht voor 4.059 en 1.120 gulden door de Velsense vleeshouwer Johann Henrich Gottman, geboren in Landau (Pruisen) in 1809. Deze was in 1839 (toen nog vleeschhouwersknecht) te Velsen gehuwd met de "ruim achtentwintig"-jarige Martha E. Köhler uit Grünungen onder het regeringsdistrict Erfurt, in het Koning-

Derde generatie: Johannes Köhler (1841-1905)

De weduwe Adriana Köhler-Kosters zal enkele jaren de leiding nemen. Zij heeft, behalve de nodige slagersknechten, ook kostgangers in huis (de oude herbergfunctie...), zoals van 1868 tot 1871 Jacob Hendrik de Vidal de St. Germain, gemeentesecretaris van Velsen en een van de hoofdpersonen in de over de aanleg van het Noordzeekanaal handelende roman *De woede van Abraham* van Conny Braam. In 1865 is het zover dat ze de teugels een beetje kan laten vieren: in een advertentie lezen we: "De ondergetekende de VLEESCHHOUWERS-AFFAIRE aan haren zoon H. [= Johannes] KÖHLER overgedaan hebbende, heeft de eer, haren begunstigers dank te betuigen, voor het vertrouwen haar zoo ruimschoots geschonken, terwijl zij de vrijheid neemt, haren zoon in hare plaats aan te bevelen. A. KOSTERS wed. H.C. Köhler." De weduwe Adriana Köhler-Kosters zal in 1872 hertrouwen met de weduwnaar en schipper Jacob van Twisk, die zij naar Alkmaar volgde. Zij overlijdt daar in 1901.

De in 1841 geboren Johannes, een na oudste zoon van Adriana en Hein (zoals de H.C.'s in de familie Köhler werden genoemd), die in de Santpoortse dorpsamenleving *Hannes* heette, had natuurlijk ook een flinke slagersvrouw nodig. Hij vond die in de 22-jarige in Hillegom geboren Johanna Jacoba de Groot, dochter van de Hillegommers Johannes Jacobus de Groot en Daantje Meijer. Bij het huwelijk in 1865 te Velsen waren twee van de getuigen de slagters vader en zoon Johan Hendrik Gottmann.

Ook bij *slager Hannes* missen we een netjes bijgehouden bedrijfsarchief. We moeten het voor een indruk van zijn bedrijfsvoering en personeelsbeleid stellen met enkele advertenties. Kennelijk was Hannes in de loop der tijd niet alleen in staat het “stamslot” terug te kopen van Gottmann, maar ook agrarische grond te verwerven. In 1876 biedt hij 20.000 pond najaarshooi te koop aan. Op gezette tijden wordt nieuw personeel geworven. In 1884 kan een slagers-leerling geplaatst worden “tegen tegemoetkoming van Kost en Inwoning, JOH. KÖHLER, Vleeschhouwer, te Sandpoort.” In hetzelfde jaar volgt een uitdrukkelijke oproep: “H.H. Slagers. Gevraagd een SLAGERS-KNECHT, om dadelijk in dienst te treden, bekend met de Ossen- en Varkensslachterij, het liefst van Buiten, vrij van sterken drank, P.G.; aan hetzelfde adres kan een LEERLING geplaatst worden bij JOH. KÖHLER, Vleeschhouwer te Zandpoort.” In 1900 zijn de eisen iets gezakt: “Slagersleerling gevraagd, tegen tegemoet van Kost en Inwoning, bij het vak geweest geen vereischte, P.G. [= Protestantse Godsdienst], bij J. KÖHLER, Vleeschhouwer en Spekslager, te Sandpoort.”

Op 1 januari 1905 sterft onverwacht de dan 63-jarige slager Johannes Köhler in het huis in Wijk G in het dorp Santpoort. De geschrokken erfgenamen namen een kloek besluit. Al een maand na de begrafenis wordt de slagerij te koop gezet: “Slagerij te Santpoort. Wegens sterfgeval uit de hand te Koop: een GEBOUW, waarin sedert meer dan een eeuw eene bloeiende Slagerij is gevestigd, met Rookerij en Slachtplaats, Erve, Poort en Grond, groot ongeveer 750 m, in het Dorp Santpoort, aan den Rijksweg. Te bevragen bij Notaris G.D. Boerlage, te Velsen.”

Er volgde te weinig of juist te veel belangstelling, want twee maanden erna luidt het bericht onder het kopje “Slagerij te Santpoort” van een “Openbare Verkoop

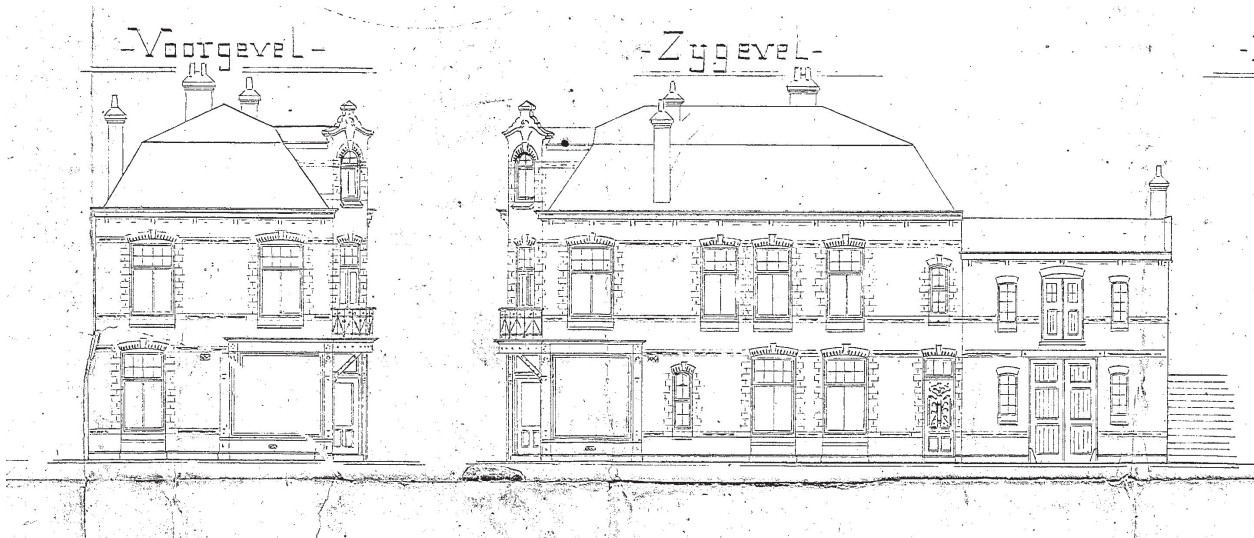
op Dinsdag 2 Mei 1905 in het café ‘DE WIJMAN’ te Santpoort, ten overstaan van Notaris G.D. BOERLAGE, te Velsen, van DRIE WOONHUIZEN c.a. [= cum annexis, met aanpalende bouwsels enz.], waarvan in het middelste is gevestigd eene Slagerij, met Erven en Grond, in het dorp Santpoort, Rijksweg G 87, 89, 91 en 93, met recht van uitgang op het Kerkpad, groot 70 A., 38 cA. [70 are en 38 centiare], te veilen in 11 perceelen en combinatiën. Alles behorende tot den boedel van wijlen den Heer JOHs. KÖHLER en te aanvaarden op 15 Juni 1905.” Hiermee zou een eind komen aan (ten minste) 82 jaar slagersbedrijf van drie generaties Köhler in, en op de plaats van, de oude herberg de Groene Valk.

Vierde generatie Köhler in de gemeente Velsen: drie slagers

Met het verlaten van de oude slagerij was er nog geen eind gekomen aan de slagersdynastie Köhler in Santpoort en de gemeente Velsen. Johanna Jacoba de Groot, de weduwe van de in 1905 overleden Johannes, had niet minder dan twaalf kinderen geboord. Vijf daarvan stierven heel jong. Maar van de zeven kinderen die in leven bleven, kreeg het echtpaar Köhler-de Groot wel *drie zoons* die het slagersvak gingen: Johannes Jacobus (1874), Hendrik Christiaan (alweer! 1875) en Jacob (1879). Johannes Jacobus en Jacob oefenden hun slagersvak uit in Santpoort, maar niet op de locatie van de oude herberg de Groene Valk aan de Hoofdstraat. Hendrik Christiaan kwam in het dorp Velsen terecht.

Toch weer een slager in het oude pand: Arie van Essen

De uitkomst in 1905 van de veiling van het onroerend goed van de erven Johannes Köhler was als volgt: “De heer Joh. v.d. Lem te Beverwijk is voor f 11.440 eigenaar geworden van de combinatie der verkochte vaste goederen der erven Köhler. De slagerij, de oudste hier bestaande, die daarbij behoort, werd door den heer D. Bus [veilingmeester] gebracht op f 5.480. Koffiehuis-houder Van der Lem “en consorten” kocht het complex samen met de Beverwijker slager A. van Essen Senior. Zijn gelijknamige zoon vestigde zich in de oude zaak aan de Rijksweg.

Bouwtekening met voor- en zijaanzicht voor de nieuwe slagerij in 1910 door bouwkundige Dirk Kramer. In de zijgevel helemaal rechts is het deel met de slachterij. De deur van het winkelpand zat oorspronkelijk precies op de hoek.

Archief gemeente Velsen

Woonwinkelhuis Hoofdstraat 186, hoek Terrasweg, Santpoort, gebouwd 1910-1911 naar ontwerp van bouwkundige Dirk Kramer, foto circa 1980-1985

Beeldbank NHA, Foto nr 54-mzu0303

Arie van Essen Junior was in 1903 te Amsterdam getrouwd met Alida van der Wilt, geboren te Linschoten en dochter van een melkslijter. In de nieuwe behuizing op Rijksstraatweg 89 in Wijk G kregen ze twee kinderen: in 1906 Johanna Geertrui en in 1907 (alweer) een Arie. Alida overleed nauwelijks opgestaan uit het kraambed, terwijl de stamhouder nog geen half jaar oud overleed in het grootouderlijk huis in Beverwijk. Arie van Essen Jr. meldde zich spoedig na vestiging in de “van oudsbekende zaak” (“voorheen Joh. Köhler”) voor “rund-, kalfs- en varkensvleesch” op het adres Rijksstraatweg 87-91. Hij blijkt het assortiment voor de gemakzuchtige moderne consument duchtig uit te breiden: runderlappen, gehakt en poulet, rollades en zelfs schapenvleesch. In 1908 is er een klein brandje: “Gisteravond ontstond er een begin van brand in de slagerij van de heer Van Essen, die juist afwezig was. De meid en de knecht wisten met behulp der buren gelukkig het vuur te blussen, waardoor, met het oog op de windsterkte, een groter onheil werd voorkomen.” Maar dan, tweeënhalve jaar later, slaat op 20 februari 1910 het noodlot toe: “Gisteravond te 11 uur brak er een hevige brand uit in de vleeshouwerij van den heer Van Essen, die, evenals zijne dienstbode, afwezig was. Ook de onder één dak gebouwde belendende percelen, waarvan slechts een bewoond, door de kleermaker Petersen, stonden in lichterlaaie. De brandweer kon met veel moeite de andere belendende percelen behouden. Niets kon gered worden. Men was verzekerd.” Zo kwam er een eind aan een gebouwencomplex, eerst herberg en later slagerij, dat drie eeuwen een *landmark* in Santpoorts dorpsstraat was geweest.

Nieuw pand: twee slagers, een groenteboer, twee elektrozaaken, een shoarma-grillroom/pizzeria

Al in juli 1910 is er een plan voor her- en nieuwbouw van een woonwinkelhuis met afzonderlijke bovenwoning en slachterij. Een imposant pand in neorenaissancestijl verrijst op het zuidelijkste deel van het oude complex. In het gat zal de Terrasweg worden aangelegd. Helaas verliest het gebouw na de Tweede Wereldoorlog veel karakteristieke elementen. In juni 1911 gaat de nieuwbouw (“vanouds de slagerij van Köhler”) ter veiling, evenals de bouwgrond erachter. Nieuwe eigenaar wordt de slager Hendrik van der Schoot Junior, die al in 1920 pand en

zaak aan de Rijksstraatweg 87 aan vleeshouwer Pieter Willem Lenting verkoopt. Lenting houdt het uit tot eind jaren twintig, waarna hij de zaak aan groenteboer Jan Boudewijn verhuurt. Het vernummerd adres wordt dan Hoofdstraat 160.

In mei 1936 vestigt zich hier (“hoek Terrasweg”) het Electrotechnisch Bureau Stuurman. Frederik Jacobus Stuurman (overleden in 1960) zal later samen met zijn zoon Cornelis het Elektro-Technisch Bureau Stuurman & Zoon beheren. Na vernummering rond 1967 wordt het adres Hoofdstraat 186. In 1975 worden pand en zaak verkocht aan Frans Korstanje en Theodorus van Meerwijk. Het elektrobedrijf heet daarom Van Meerwijk en Korstanje. In 1979 werd Korstanje enig eigenaar. Hij werkte samen met zoon Frank, die sinds 1990 de scepter zwaait in de zaak op de Hagelingerweg. In 1990 vestigde de heer Abdel Mohammed El Kordi, van Egyptische komaf, zijn Shoarmazaak Ramsis in het pand. In die tijd hingen de vleeshaken van de vroegere slagerij nog aan de plafonds. In 1997 wordt hij eigenaar. Tegenwoordig werkt hij samen met de heer Bedawi.

Huidige pand met Grillroom/Pizzeria Ramsis.

Foto: Florian van der Horst

Met Shoarma Grillroom/pizzeria Ramsis is de horecafunctie van de vroegere herberg weer terug. Gezien de afkomst van de exploitanten ook de ondernemingslust van verre, zoals in de negentiende eeuw met de slagers van Duitse herkomst. De cirkel is rond. *Ex Oriente Lux.*

Met dank aan Gertjan Köhler, die in het pre-digitale tijdperk voorwerk deed, en aan Kees van der Wiel, bij wie ik een cursus huizenonderzoek volgde aan het Noord-Hollands Archief. Voor een uitgebreide versie van dit artikel gerardjtelkamp@hetnet.nl